

PARLAMENTNÍ
INSTITUT

PARLAMENTNÍ DIPLOMACIE JAKO PRVEK VÍCEÚROVŇOVÉ DIPLOMACIE

Zahraniční aktivity parlamentu jako doplněk zahraniční politiky

Ing. Mgr. Martin Kuta

Studie č. 1.225

únor 2013

POSLANECKÁ
SNĚMOVNA
PARLAMENTU
ČESKÉ REPUBLIKY

Obsah

<u>Úvod</u>	2
<u>Koncept parlamentní diplomacie</u>	4
<u>Národní parlament a zahraniční politika</u>	4
<u>Zahraničněpolitická aktivita PSP ČR</u>	6
<u>Makro a mikro úroveň parlamentní diplomacie</u>	7
<u>Výhody a limity parlamentní diplomacie</u>	9
<u>Typologie parlamentní diplomacie na makro-úrovni</u>	11
<u>Přehled mezinárodních organizací</u>	12
<u>Použitá literatura a zdroje</u>	14

Úvod

Ve výzkumu mezinárodních vztahů došlo v nedávné době k přehodnocení toho, kteří aktéři vstupují do mezinárodní politiky. Tradiční pojetí považuje za jediného aktéra mezinárodních vztahů státy. Systém mezinárodních vztahů, který vznikl po třicetileté válce v Evropě, předpokládá interakci jednotlivých států, respektive jejich vlád a zahraničních ministerstev, které ve vládě vykovávají funkci provádění zahraniční politiky¹. Na mezinárodní úrovni tak neexistují jednotlivci jako nositelé zájmů (jako tomu je ve vnitřní politice). Akteřem prosazující na mezinárodní úrovni své zájmy jsou státy prostřednictvím diplomatické aktivity².

Druhá polovina 20. století ovšem přinesla změnu tohoto vnímání mezinárodní politiky. Do mezinárodní politiky vstoupili se svými zájmy nadnárodní aktéři. Jednalo se o aktéry politického (mezinárodní organizace) a ekonomického charakteru (nadnárodní korporace, společnosti s mezinárodním působením). Mezinárodní prostředí se tak zahustilo novými vazbami mezi jednotlivými aktéry, což v důsledku znamená zkomplikování jejich vztahů a samozřejmě reakci dalších aktérů, kteří se snažili zajistit si v mezinárodních otázkách posílené postavení³. Kromě mezinárodních organizací politického a ekonomického charakteru

¹ Daniel Fiott vnímá zahraniční politiku jako oblast výkonu veřejné moci, kterému nejvíce dominuje vláda. Zahraniční politika je jednoduše „doménou diplomatů a ministrů“.

FIOTT, Daniel (2011). On the Value of Parliamentary Diplomacy. Madariaga Paper, 4, 7. Dostupný z WWW: <http://www.madariaga.org/publications/madariaga-papers/459-on-the-value-of-parliamentary-diplomacy>.

² JÖNSSON, Christer (2002). Diplomacy, Bargaining and Negotiation. In: W. Carlsnaes, T. Risse, B. A. Simmons (eds). Handbook of International Relations. London: Sage. S. 213.

³ Postupné propojování jednotlivých společenských systémů, které přechází i národní hranice, je symbolem současného světa. Pro něj jsou charakteristické dva procesy – demokratizace a vytváření transnacionálních

se objevují také nadnárodní zájmové skupiny (Greenpeace, svým způsobem Amnesty International apod.), ale také mnohem jemnější reprezentace národních celků – zastoupení jednotlivých regionů na evropské úrovni a v neposlední řadě též politická reprezentace národních států. S novými aktéry se objevují také nové formy vztahů v mezinárodní politice. Se vztahy, které již nejsou výsadní doménou vlád a diplomatů, se tak objevuje nová formy diplomacie – víceúrovňová diplomacie, kam se zařazuje i jako jedna za úrovní parlamentní diplomacie.

Parlamentní diplomacie (nebo též parlocie⁴) není uchopitelná tradiční teorií mezinárodních vztahů, protože výklad zahraniční politiky s doplněním parlamentní diplomacií by připouštěl stát jako nejednotného aktéra. Navíc zahraniční politika v takovém případě vybočuje z tradičního institucionálního rámce mezinárodních vztahů, kdy původcem zahraniční politiky není ministerstvo zahraničí.

Následující text si klade za cíl popsat parlamentní diplomacii jako doplněk zahraniční politiky jednotlivých států. Text tak v sobě zahrnuje výklad pojmu víceúrovňová diplomacie a zaměřuje se na mezinárodně politické aktivity národních parlamentů. Kromě zkušeností zahraničních parlamentů se text věnuje i mezinárodně politickým aktivitám českého parlamentu. Práce slouží především jako popis konceptu parlamentní diplomacie.

Ačkoli mezinárodní vztahy se dlouhodobě těší značné badatelské pozornosti, odborná literatura se parlamentní diplomacií zabývá spíše v omezené míře. Výzkum parlamentní diplomacie proto vychází z několika málo textů⁵. Za jisté rozšíření literatury lze jistě považovat příspěvky do odborné diskuze, které publikují sami parlamentáři⁶. Po teoretické stránce nejsou tyto příspěvky sice objemné, nabízejí ale empirický vhled do problematiky parlamentní diplomacie.

---

vazeb. Oba procesy se vztahují i k zahraniční politice. Demokratizace mezinárodní politiky znamená, že již není doménou pouze omezeného počtu aktérů (států), ale do procesu vytváření mezinárodní politiky se dostávají také jednotky nekopírující hranice státu.

Robert Cutler uvádí, že se v době globalizované mezinárodní politiky vytvářejí mezivládní organizace (intergovernmentalismus), založené na dominanci institucí, a mezinárodní organizace (transnacionalismus), které existenci suverénních států a jejich vlád tolik neuznávají.

CUTLER, Robert (2006). The OSCE's Parliamentary Diplomacy in Central Asia and the South Caucasus In Comparative Perspective. *Studia Diplomatica*, 59, 2. S. 79–80.

⁴ FIOTT, Daniel (2011). Cit. D. S. 1.

⁵ STAVRIDIS, Stelios (2006). Parliamentary Diplomacy: Any Lessons for Regional Parliaments?

GÖTZ, Norbert (2005). On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy': Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations. *Cooperation and Conflict*, 40.

FIOTT, Daniel (2011).

N. Götz poskytuje historický přehled vývoje konceptu parlamentní diplomacie. V jeho práci se objevuje parlamentní diplomacie v pojetí setkávání členů parlamentu z různých zemí na společném fóru (Společnost národů). Tuto tradici lze označit za kongresové pojetí parlamentní diplomacie, kdy se vedle národních parlamentů ze zvolených zástupců vytvářejí „paralelní“ kongresy (v této práci je toto pojetí označováno za makro-úroveň parlamentní diplomacie).

K vývoji parlamentní diplomacie poukazuje také D. Fiott uvádí jako příklad rozvoje parlamentní diplomacie působení Římského senátu v jednání s Filipem Makedonským (v roce 205 před naším letopočtem).

⁶ KINSELLA, Noël, MILIKEN, Peter (2007). Parliamentary Diplomacy: the Canadian Approach. Senate of Canada. Dostupný z WWW: <http://sen.parl.gc.ca/nkinsella/PDF/Speeches/ParlDiplomacy-e.pdf>.

Koncept parlamentní diplomacie

Demokratizace mezinárodních vztahů umožňuje stále většímu počtu aktérů vystupovat na mezinárodní úrovni. Se vzrůstající aktivitou nestátních aktérů a s měnící se povahou témat na mezinárodní úrovni dochází ke stále většímu zapojení národních parlamentů do mezinárodní politiky. Vzniká nový fenomén – parlamentní diplomacie. Parlamentní diplomacie navazuje na původní pojetí zahraniční politiky státu (prováděné prostřednictvím soustavného pěstování zahraničních vztahů – diplomacie)⁷. Koncept se vyznačuje mnohoznačností – parlamentní diplomacie označuje aktivity parlamentů i jednotlivých poslanců v mezinárodních vztazích. Následující část přináší rozbor konceptu parlamentní diplomacie. Nejprve je parlamentní diplomacie zasazena do rámce jednotlivých států; následně se postupuje až na úroveň politických stran.

Národní parlament a zahraniční politika

Většina prací zabývajících se parlamentní diplomacií nepřináší jednoznačnou definici parlamentní diplomacie⁸. Spíše než teoreticky zakotvené se objevují funkcionálně zakotvené definice parlamentní diplomacie (definice odvozené z politické praxe). Parlamentní diplomacie představuje nově institucionalizované (vytváření nových struktur diskuze) i tradiční kontakty mezi parlamenty a jejich členy napříč jednotlivými státy. Parlamentní diplomacie představuje nejen kontakty parlamentů jako celku, zasedání jejich zástupců v nadnárodním shromáždění⁹, ale i kontakty mezi jednotlivými poslanci a politickými stranami¹⁰. Tyto vztahy vyplňují prostor komunikace mezi tradičně pojatou zahraniční politikou státu, kterou provádí vláda, a komunikací na nadnárodní úrovni (nadnárodní nevládní organizace, společnosti, korporace)¹¹.

Vývoj parlamentní diplomacie jako zahraničněpolitické aktivity se zahrnuje do takzvané soft-power¹² jednotlivých států. Historicky se parlamentní diplomacie ustavila k prosazování ekonomických a kulturních zájmů daného státu¹³. Parlamentní diplomacie se řadí do takzvané veřejné diplomacie¹⁴. Parlamentní diplomacie umožňuje pestřejší vyjádření veřejného názoru

---

⁷ Diplomacie je v odborné literatuře také považována za mnohoznačný pojem. Úzká definice diplomacie uvádí aktivity diplomatů, kteří zajišťují vnější vztahy daného státu s okolními aktéry (státy). Širší definice potom zahrnuje obecně zahraniční politiku a její provádění daným státem. Společné oběma definicím je podstata této aktivity, tedy reprezentace a komunikace. V mnohem znatelnější míře, jiné kvalitě, je patrná reprezentace a komunikace u parlamentní diplomacie (k tomu viz dále v textu).

Definice diplomacie viz JÖNSSON, Christer (2002). Cit. D. S. 213.

⁸ Rozdílnost používaných definic viz CUTLER, Robert (2006). Cit. D. S. 82.

⁹ Konferenční diplomacie, viz STAVRIDIS, Stelios (2006). Cit. D. S. 3.

¹⁰ D. Fiott uvádí tři kategorie parlamentní diplomacie (podle aktérů): členů parlamentu, politických stran a parlamentů jako celku.

FIOTT, Daniel (2011). Cit. D. S. 2.

¹¹ CUTLER, Robert (2006). Cit. D. S. 82–83.

¹² Koncept soft-power neklade důraz na vojenskou silovou dimenzi postavení jednotlivých států, ale vyzdvihuje přednost kulturního, hodnotového a ekonomického charakteru.

¹³ STAVRIDIS, Stelios (2006). Cit. D. S. 4.

¹⁴ STAVRIDIS, Stelios (2006). Cit. D. S. 3.

na zahraniční politiku státu. Do zahraniční politiky se zapojují samotní členové parlamentu. Prostřednictvím mezinárodněpolitické aktivity jednotlivých poslanců se dostává prostoru daleko významnějším tématům. Výhoda parlamentní diplomacie se tak promítá nejen do mezinárodního styku a pestřejšího proudu informací, ale i do vnitřní politiky. Členové parlamentu nesou před svými voliči odpovědnost za zahraniční politiku země, protože mají možnost se nejen podílet na její tvorbě, ale i ji reálně vykonávat¹⁵.

Parlamentní diplomacie, respektive parlamentní aktivita v oblasti zahraniční politiky se vyvinula z praktického důvodu. Parlament je do procesu rozhodování o zahraniční politice zapojen nepřímo – kontroluje vládu a dává souhlas se zahraničněpolitickou koncepcí státu, vydává souhlas k ratifikaci mezinárodních smluv. Vláda jako původce státní zahraniční politiky reprezentuje pouze vůli většiny v zahraničněpolitických otázkách. Parlament nemá institucionální možnost jak ovlivňovat vládou prováděnou zahraniční politiku během vlastního výkonu zahraniční politiky. Pouze prostřednictvím nástroje interpelace a v nejzazším případě vyhlášením nedůvěry může parlament vytvářet tlak na vládu v oblasti zahraniční politiky a dosáhnout případně nějaké změny. Tuto změnu ale dosáhne pouze většina parlamentu (vyslovením nedůvěry); zahraniční politika nebere v potaz menšinové zprávy (názory), které se objevují v parlamentní diskuzi. Parlamentní diplomacie umožňuje, aby zazněly všechny důležité názory a zájmy v mezinárodním styku, tedy právě i ty menšinové v parlamentu a politickém systému jako celku.

Zahraněpolitickou koncepcí¹⁶ předkládá vláda parlamentu prostřednictvím zahraničního výboru¹⁷. Zahraněpolitickou koncepcí státu následně musí schválit parlament. Koncepce představuje zásadní směřování zahraniční politiky, které by mělo být odsouhlaseno širším

---

Veřejná diplomacie se objevila jako reakce na takzvaný koncert mocností 19. století a jejím ideovým zakladatelem se stal americký prezident Woodrow Wilson po první světové válce. „Stará“ tradice diplomatické praxe byla ztotožněna s utajeným politikařením, které nedokázalo předejít válečnému konfliktu první světové války.

K tomu viz JÖNSSON, Christer (2002). Cit. D. S. 215.

Pronikání nových aktérů do mezinárodních vztahů (v důsledku internacionalizace a demokratizace mezinárodních vztahů) a vzrůstající tendence zakládat nová regionální sdružení (ekonomického a bezpečnostního charakteru) vede k postupnému vytváření více úrovní, na nichž probíhá k mezinárodnímu styku (**víceúrovňová diplomacie**). Postupné sdružování vytváří potřebu vyššího dohledu nad státními politikami a vytvářejí se nadnárodní aktéři, kteří jednotlivé státy v jejich činnosti ovlivňují. Vstup nových aktérů do mezinárodněpolitického prostředí a vytváření nových platforem diskuze je projevem funkcionalismu (potřeby zajistit efektivní fungování mezinárodních organizací).

Příklad politiky EU takzvaného nového regionalismu se objevuje také zastoupení jednotlivých regionů coby představitelů substátních jednotek. Význam regionů v evropské politice posiluje institucionální uspořádání EU se svým Výborem regionů, v němž zasedají zástupci ze samospráv všech evropských vyšších územně samosprávných celků.

¹⁵ KINSELLA, Noël, MILIKEN, Peter (2007). Parliamentary Diplomacy: the Canadian Approach. Senate of Canada. Dostupný z WWW: <http://sen.parl.gc.ca/nkinsella/PDF/Speeches/ParlDiplomacy-e.pdf>.

¹⁶ Koncepce zahraniční politiky (schválená 20. 7. 2011). Ministerstvo zahraničních věcí ČR. Dostupný z WWW: http://www.mzv.cz/file/675937/koncepce_zahranicni_politiky_2011_cz.pdf.

¹⁷ V ustavení zahraničního výboru parlamentu se projevuje logika stínování vládní agendy na parlamentní úrovni. Parlament vytváří ty odborné a garanční výbory, které svým zaměřením odpovídají jednotlivým ministerstvům, aby parlament byl schopný odborně posuzovat vládní návrhy zákonů a vytvořil protiváhu odbornosti jednotlivých ministerstev.

politickým spektrem¹⁸. Vládní výkon zahraniční politiky by měl probíhat v mezích této koncepce. Parlamentní diplomacie představuje způsob, jak se parlament do tohoto výkonu zahraniční politiky může zapojit, a to ve dvou rovinách. Parlament svými zahraničněpolitickými aktivitami výkon zahraniční politiky vládu kontroluje a v případě odchylek vlády od koncepce může svou aktivitou tyto odchylky napravit¹⁹. Parlamentní diplomacie tak představuje „opravnou“ funkci parlamentu v zahraničněpolitických otázkách státu. Z hlediska institucionální architektury představuje zahraničněpolitická aktivita parlamentu paralelní strukturu zahraniční politiky, která svou aktivitou zkvalitňuje i zahraniční politiku prováděnou vládou²⁰.

Zahraněpolitická aktivita PSP ČR

Na úrovni Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR lze zahraniční politiku nalézt zakotvenou ve dvou pilířích – zahraniční výbor a aktivity jednotlivých výborů a poslanců, sdružených do tzv. skupin přátel. Parlament se podílí na zahraniční politice všeobecnou kontrolou vlády. Zahraniční výbor vystupuje jako garant projednávaných mezinárodních smluv v parlamentu bez ohledu na obsah smlouvy. Do jeho působnosti spadá projednávání těch návrhů zákonů, které odkazují k zahraniční politice. Kromě uvedených aktivit zahraniční výbor posuzuje také zahraničněpolitickou koncepci, kterou parlamentu předkládá ministerstvo zahraničních věcí²¹. Do zahraniční politiky, která je doménou vlády, zasahuje parlament na základě procesu parlamentarizace zahraniční politiky. Tento proces znamená postupné přesouvání především posuzovací a rozhodovací pravomoci směrem od moci výkonné k moci zákonodárné. Tento proces se neděje nikoli pouze v ústavně vymezených oblastech (tedy posuzování mezinárodních smluv parlament, jejich následná transpozice), ale obecně formálním podílem parlamentu na výkonu veřejné moci²².

V mezinárodních vztazích zahraniční výbor udržuje kontakty s partnerskými výbory, zajišťuje vztahy parlamentu na bilaterální bázi. Na evropské úrovni je zahraniční výbor zapojen do meziparlamentní Konference společné zahraniční a bezpečnostní politiky (SZBP/Common Foreign and Security Policy, CFSP) společné bezpečnostní a obranné politiky

---

¹⁸ Česká zahraničněpolitická koncepce byla schválena vládou. Zde se projevuje nemožnost parlamentu její znění ovlivnit, protože parlament není do její tvorby zapojen.

¹⁹ Pro parlament vzniká zároveň možnost zapojit se do zahraniční politiky v těch otázkách, které podle ústavy vyžadují souhlas parlamentu s vládní politikou. Jedná se o dojednávání mezinárodních smluv podle čl. 10a české ústavy, vysílání vojsk do zahraničí a vstup do mezinárodně-bezpečnostních organizací podle čl. 39, odst. 3. Česká ústava stanoví nutnost souhlasu obou komor pro přejetí mezinárodní smlouvy. JÄGER, Thomas, OPPERMANN, Kai, HÖSE, Alexander, VIEHRIG, Heinrik (2009). The Saliency of Foreign Issues in the German Bundestag. *Parliamentary Affairs*, 62, 3. S. 419.

²⁰ V institucionální teorii se tento přístup založený na konkurenci dvou institucí provádějících obdobnou činnost nazývá madisonské (s odkazem na Listy Federalistů). Předpokládá se, že dvě instituce usilují o znovuzvolení a veřejnou podporu. Proto se snaží aktivitu provádět co možná nejlépe, aby relativně posílily své postavení oproti konkurenční instituci.

²¹ Projednávání Koncepce zahraniční politiky ČR proběhlo 24. 5. 2011. Zápis z jednání výboru dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=73361>.

²² Parlamentní diplomacie vtaňuje strany a jednotlivé poslance jako představitele parlamentního souhlasu s vládní politikou do vlastního procesu zahraniční politiky. FIOTT, Daniel (2011). Cit. D. S. 2.

(SBOP/Common Security and Defence Policy, CSDP)²³. Obě konference rozvíjejí parlamentní dimenzi kontroly evropské politiky, které dala základy spolupráce v rámci Konference předsedů zahraničních výborů (COFAC) a Konference předsedů výborů pro evropské záležitosti (COSAC).

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR zajišťuje též prostřednictvím stálých delegací kontakty s mezinárodními organizacemi²⁴.

Meziparlamentní skupiny přátel²⁵ tvoří individuální úroveň parlamentních vztahů. Tyto skupiny tvoří jednotliví poslanci podle jejich zájmu o zahraničí.

Z příkladu české Poslanecké sněmovny vyplývají dva náhledy na parlamentní diplomacii: 1) institucionální zakotvení zahraniční politiky v rámci struktury parlamentu (parlamentarizace zahraniční politiky) a 2) aktivita jednotlivých poslanců, klubů, výborů a samotného parlamentu v zahraniční politice a vliv této aktivity na zahraničněpolitická témata. Především druhé pojetí se vyznačuje rozdílností aktérů, kteří vykonávají „diplomatické“ styky: jedná se o jednotlivé nositele zájmu a postoje (poslanci a strany) a parlamenty jako celek. Tím dochází i k rozlišení mikro a makro úrovně parlamentní diplomacie. Mikro úroveň představuje aktivity poslanců a stran, zatímco makro úroveň představuje jednání parlamentů na vyšší, nadnárodní úrovni²⁶. Tomuto rozlišení se věnuje následující kapitola.

Makro a mikro úroveň parlamentní diplomacie

Makro-úroveň parlamentní diplomacie odkazuje k vytváření nadnárodních shromáždění, kde zasedají zvolení zástupci z jednotlivých států. Účelem parlamentních shromáždění je

---

²³ Meziparlamentní konference SZBP a SBOP vznikla v rámci belgického předsednictví EU v roce 2011 (Konference předsedů národních parlamentů v dubnu roku 2011, k tomu viz blíže <http://www.ipex.eu/IPEXL-WEB/euspeakers/getspeakers.do?id=082dbcc530b1bef60130b64f909f0023>). Kyperské předsednictví v roce 2012 zdůrazňovalo parlamentní dimenzi evropského politického procesu. Výsledek ustavující konference v září roku 2012 na Kypru byly body týkající se meziparlamentní spolupráce v otázce zahraniční politiky. Meziparlamentní konference se má stát partnerem v jednání s Vysokým představitelem EU pro zahraniční politiku. Vzrůst významu SZBP v evropské politice s sebou také nese potřebu výraznějšího dohledu členských států a jejich institucí. Meziparlamentní konference tak reaguje na potřebu parlamentního dohledu nad SZBP. Konání meziparlamentní konference je v kompetenci země předsedající EU (vždy dvakrát ročně). Irské předsednictví si stanovilo sestavení revizní komise meziparlamentní konference. V meziparlamentní konferenci zasedají zástupci z jednotlivých národních parlamentů, mění se tím původní složení formátu COCAF, kde zasedali předsedové zahraničních výborů.

Výsledky prvního jednání Meziparlamentní konference o SZBP viz <http://www.parliament.cy/parliamenteng/index.htm>.

Druhou významnou meziparlamentní platformou na evropské úrovni představuje Platforma EU na meziparlamentní výměnu informací (IPEX). V rámci této platformy dochází k výměně informací a postojů jednotlivých národních parlamentů.

²⁴ Poslanecká sněmovna PČR. Stálé delegace. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=196>.

Rozborem jednotlivých institucí se zabývá práce dále.

²⁵ Poslanecká sněmovna PČR. Meziparlamentní skupiny přátel. Dostupný z WWW: <http://www.psp.cz/sqw/organy2.sqw?s=1>.

²⁶ Zde lze poukázat na zmíněnou mnohoznačnost pojmu parlamentní diplomacie. Z hlediska klasifikace se v této práci paralelní kongresová diplomacie (z výkladu N. Götze) označuje jako makro-úroveň.

především kontrola vlád a sladování postupů jednotlivých parlamentů při vyvíjení tlaku na konkrétní vlády a prosazování nutnosti konkrétních zákonných úprav.

Historicky se jako první objevila právě tato úroveň parlamentní diplomacie, kdy se zástupci jednotlivých parlamentů scházeli na půdě mezinárodních organizací. Rozvoj aktivit jednotlivých parlamentů na půdě mezinárodních organizací souvisí s postupnou potřebou zajistit daleko větší kontrolu dojednaných záležitostí a postojů jednotlivých členů. Mezinárodní organizace, historicky založené na mezivládní spolupráci, nedisponovaly základními institucionálními nástroji, jak dojednaná usnesení přijmout či kontrolovat jejich prosazování na národní úrovni. Ze strany národních parlamentů vznikla také potřeby získávat informace o postojích národních vlád v mezinárodní organizaci, o ujednáních, ke kterým se vláda na této úrovni zavázala²⁷.

Jak pro samotné organizace, tak i pro parlamenty bylo výhodné omezit jediný přísun informací poskytovaný vládou, tedy členem mezinárodní instituce. Účast parlamentů plyne z nutnosti zajišťovat oboustranný tok informací. Pro mezinárodní organizaci poskytovala mnohost informačních toků úplný obrázek o postojích vlády na národní úrovni; pro parlamenty potom o postojích vlády na úrovni mezinárodní organizace. S informacemi z paralelní komunikace parlamentu s mezinárodní organizací potom na národní úrovni nakládají všichni členové parlamentu a mají možnost konfrontovat s těmito informacemi vládu v rámci standardních postupů kontroly moci výkonné. Na úrovni mezinárodní organizace představují tyto informace zdroj sladování postupů členských států i na úrovni parlamentů a vyjasňování pozic jednotlivých vlád, případně vysvětlování takové pozice, protože stejně tak může parlamentní delegace poskytnout vysvětlení pozice vlády na mezinárodní úrovni, vyplývající ze stranické návaznosti vlády na vnitrostátní politiku.

Mikro-úroveň parlamentní diplomacie vznikala přelitím kontaktů mezi politiky navázanými na úrovni mezinárodních organizací do podoby navazování kontaktů mezi představiteli stran na dvoustranné bázi. Kontakty se mezi poslanci následně pěstovaly i mimo institucionální zakotvení v mezinárodních organizacích. Mezinárodní organizace přispěly k vytvoření neformálních sítí, do kterých se zapojili poslanci, představitelé jednotlivých národních stran. Tyto neformální styky se ale mohou proměnit do podoby institucionalizovaných kontaktů v rámci skupin přátel.

Mikro úroveň parlamentní diplomacie zahrnuje zahraniční aktivity poslanců. Jedná se o dvou a vícestranné kontakty, které vedou k posilování politického vědomí o zahraniční koncepci zahraniční politiky. V tomto smyslu vede aktivita jednotlivých poslanců k posilování širšího vědomí o postojích stran na vnitrostátní úrovni i v mezinárodních vztazích. Pomocí parlamentní diplomacie lze zajistit kontinuitu zprostředkovaných témat v zahraniční politice daného státu, protože postoje i momentálně opozičních stran mají šanci zaznít. Navíc na vnitrostátní úrovni strany následně schvalují postup vlády. Do určité míry se tak dá tvrdit, že parlamentní diplomacie na mikro-úrovni je spíše prostředkem pro politické strany, aby se

---

²⁷ GÖTZ, Norbert (2005). Cit. D. S. 264.

zapojily do zahraničních aktivit státu. Jedná se navíc o parlamentní strany, jejichž legitimita v systému plyne z volebních preferencí, přítomnosti v parlamentu, a tedy přímé účasti na schvalování (případně odmítání) zahraniční koncepce a jeho vlastního výkonu.

Výhody a limity parlamentní diplomacie

Parlamentní diplomacie napomáhá minimalizovat náklady reprezentace. V rámci jejího výkonu zaznávají argumenty přímo z té úrovně, která zahraniční politiku státu schvaluje a projednává, tedy z úrovně politických stran²⁸. Informace, které parlamentní diplomacie zprostředkuje, proto mají vyšší kvalitu, neboť jednotlivé strany (případně poslanci) mají možnost svoje postoje v případě nesouhlasu s vládními deklaracemi vyvolat hlasování o nedůvěře vládě. Vedle toho parlamentní diplomacie umožňuje nepřetržité zprostředkování informací nehledě na momentální rozložení politických sil. Reprezentace zahraničněpolitického směřování země není změnou vlády tolik narušena.

Parlamentní delegace výborů nebo stranické delegace přispívají svými aktivitami k posilování čitelnosti a určité konzistence zahraniční politiky. Oba typy delegace zajišťují širší tok informací. Kontakty poslanců na dvoustranném základě umožňují poslaneckým delegacím provádět kontrolu postojů vlád v zahraničním styku²⁹. Kromě možnosti zaznávání parlamentního hlasu, naznačení problémů, ke kterým může při dojednávání zahraničních smluv v národním parlamentu docházet, přispívají především opoziční stranické delegace k větší pochopitelnosti zahraniční politiky při případné změně sil v národním parlamentu. Při změně vlády a změně vnímání zahraniční politiky, změně důrazů na některé její aspekty, zajišťují kontakty mezi stranami kontinuitu výkonu zahraniční politiky.

Limity parlamentní diplomacie představují pravomoci jednotlivých poslanců. Jedná se o jejich přístup k informacím, na který mají podle ústavní procedury přístupová práva a ke kterým naopak může pouze moc výkonná³⁰. Vlastní výkon parlamentní diplomacie limituje také to, jakou významnost poslanci zahraničně politickým tématům přikládají. Tím se ovšem výkon zahraniční aktivity parlamentu stává podmíněný nejen zájmem poslanců, ale i jejich stranickou příslušností. Stranická a časová podmíněnost parlamentní diplomacie způsobuje neobjektivnost diplomacie. Politické strany s vyšší mírou aktivity v zahraničních otázkách během jejich působení v opozici způsobují snížení věrohodnosti vládní politiky. Pokud vláda a poslanci vládních stran dostatečně nezajistí vysvětlení zahraniční politiky (vyrovnání jednostranného vlivu opozičních stran), mimo stát se můžou dostat nevyvážené informace (postoje pouze opozičních stran, nikoli komplexní pohled). Tato politizace konfliktu³¹ naopak k vyššímu porozumění zahraniční politiky státu nepřispívá. Parlamentní diplomacie proto vyžaduje dlouhodobý charakter budování vzájemných kontaktů, který není momentálně zatížen vnitropolitickými konflikty. Stejně tak parlamentní diplomacie by neměla fungovat ve

²⁸ FIOTT, Daniel (2011). Cit. D. S. 2.

²⁹ WEISGLAS, Frans, BOER, Gonnie (2007). Cit. D. S. 94

³⁰ Příkladem jsou výsledky činnosti zpravodajských služeb, které jsou primárně k dispozici výkonné moci.

FIOTT, Daniel (2011). Cit. D. S. 5.

³¹ FIOTT, Daniel (2011). Cit. D. S. 4.

smyslu navazování kontaktů za účelem sjednávání politických obchodů. Parlamentní diplomacie by proto neměla sloužit ve vnitřní politice, ale pramenit ze základní shody politických stran na zahraniční koncepci státu.

Zahraniční politika a její interpretace se může také stát zdrojem vnitropolitického napětí, ve kterém se souboj jednotlivých politických stran přenáší do prostředí zahraničních vztahů. Tomuto případnému konfliktu v rámci politické reprezentace uvnitř státu by měla v ideálním případě zabránit „funkční“ (sjednaná na širším základě) koncepce zahraniční politiky, na které se shodly vládní a i opoziční strany. Podobně, a v mnohem nebezpečnější míře pro vnitropolitickou situaci, může neshoda na zahraniční politice způsobovat konflikt uvnitř koaličních vlád mezi jednotlivými partnery vlády.

Praktické problémy týkající se parlamentní diplomacie souvisejí s postavením jednotlivých poslanců v rámci národních parlamentů, respektive parlamentu (zákonodárného shromáždění) v rámci politického systému. Přímý vztah komory k vládě (možnost interpelace vlády a vyslovení nedůvěry) umožňuje poslancům kontrolovat vládu, dodržování zahraničněpolitické koncepce³². Kromě možnosti kontrolovat vládu jsou tito poslanci ale původci vládní politiky, neboť vládní legitimita se opírá o legitimitu této komory (nehledě na postavení poslanců ve vládním táboře, či v koalici). Jejich postavení v rámci systému je tímto faktem relativně oslabenější, protože jsou zatíženi vládní politikou, což se může projevat i do jejich postavení v parlamentně-diplomatických vztazích. To se projevuje do postavení senátorů a poslanců v českém případě³³. Senátoři nemají přímou možnost ovlivňovat vládní politiku. Vzrůstá tedy jejich legitimita reprezentovat menšinové, či „paralelní“ zahraniční zájmy jednotlivých politických sil v zemi. Parlamentní diplomacie disponuje tedy možnostmi zajišťovat mezistátní vztahy na bilaterální úrovni tam, kde vládní politika tyto vztahy vylučuje. Jedná se o případy, kdy samotná vláda tyto vztahy vylučuje, nebo kde naopak mezinárodní prostředí tyto vztahy zakazuje³⁴.

---

³² V případě prezidentských systémů, kde výkon zahraniční politiky je doménou výkonné moci (tedy prezidenta) nemají členové kongresu institucionální možnosti ovlivňovat výkon veřejné moci (zahraniční politiky včetně). Parlamentní diplomacie proto zajišťuje nejen menšinový názor (v parlamentní formě vlády), a vedle toho také zprostředkovává názor jiné, přímo ustavené, moci ve státě.

³³ V tomto ohledu je ztížené postavení parlamentářů v těch systémech, kde obě komory parlamentu mají možnost vyhlásit nedůvěru vládě, a disponují tak kontrolními a opravnými nástroji změnit vládní politiku (jedná se o Itálii).

³⁴ V případě dějin české parlamentní diplomacie lze poukázat na vztahy vládní politiky vůči komunistickým státům. Nejčastěji se za úspěšný příklad české parlamentní diplomacie uvádí cesta tehdejšího předsedy Senátu Petra Pitharta na Kubu v lednu roku 2001, aby tam zprostředkoval propuštění dvou českých občanů, kteří se podle kubánské strany dopustili trestného činu tím, že se setkali s kubánskými disidenty, a byli následně zatčeni. Vztahy mezi Českou republikou a Kubou na vládní úrovni byly přerušeny (to vyplývalo i z oficiální české politiky vůči kubánskému režimu), a tak se jedinou možností komunikace stala právě Pithartova mise. Parlamentní diplomacie v tomto případě, stejně jako v mnoha jiných případech, má tu výhodu, že Senát nemusí nutně zastávat stanovisko vládou formulované zahraniční politiky. Senát nevystupuje na rozdíl od ministerstva zahraničí jako reprezentant státu, ale jako reprezentant lidu.

Typologie parlamentní diplomacie na makro-úrovni

Parlamentní diplomacie se historicky vyvíjela jako **potřeba zajistit větší kontrolu vlády** na úrovni mezinárodních organizací. Zapojení parlamentů do struktur organizací založených na mezinárodní spolupráci legitimizuje rozhodování a aktivity takové organizace a posiluje její pozici v rámci členských států³⁵. Parlamentní diplomacie na bázi vícestranného setkávání parlamentářů doplňuje sankční systém mezinárodních organizací (založených na mezivládním přístupu). Prostřednictvím národních stran je zajištěno vyšší kontroly vlády, protože poslanecké kluby získaly informace o dojednaných závazcích a jejich plnění na národní úrovni. S tím také souvisí ustavování parlamentních shromáždění. V tomto duchu vznikalo také parlamentní shromáždění při Evropském společenství uhlí a oceli, které později nahradil Evropský parlament.

Parlamentní shromáždění v jedné ze svých podob plní **funkce vícestranné konzultace**. Účelem takto konstruovaných shromáždění je především nastavování témat (agenda-setting) a přenášení těchto témat na vnitrostátní úroveň. V těchto organizacích nejsou zastoupeny vlády jako představitelé členských států, ale přímo jednotlivé parlamenty. Organizace tak není primárně určena k tomu, aby prováděla kontrolu vládních závazků plynoucích z členství v organizaci nebo vyplývajících z ujednání organizace. Namísto oboustranného toku informací slouží parlamentní shromáždění k jednostrannému ovlivňování vnitřní politiky a nastolování témat i ve vnitrostátních politických diskuzích. Mezi organizace spadající do této kategorie lze zařadit Meziparlamentní unii (IPU) a Parlamentní shromáždění Rady Evropy (PACE).

Vytváření paralelních struktur je nicméně typické i pro organizace nikoli pouze politického charakteru, zástupci národních parlamentů mohou být sdruženi též v poradním orgánu mezinárodního soudnictví³⁶. Konzultativní shromáždění parlamentářů při Mezinárodním trestním soudu představuje vlastní iniciativu jednotlivých zástupců parlamentů a parlamentů jako takových. Konzultativního shromáždění parlamentářů ukazuje význam nevládních organizací, které se nicméně těší podpoře ze strany samotných parlamentů³⁷. Organizace PGA se vyznačuje proměnlivostí témat a stálostí prostředků, jak vytčené cíle zajistit. Organizace zároveň spolupracuje s agenturami OSN. Z hlediska klasifikace by se tato organizace,

---

³⁵ WEISGLAS, Frans, BOER, Gonnie (2007). *Parliamentary Diplomacy*. The Hague Journal of Diplomacy, 2. S. 94

Tento fakt je zřejmý i pohledem na „účel“ ustavení parlamentních shromáždění, kterými je Poslanecká sněmovna a Senát členy (viz přehled mezinárodních organizací).

³⁶ Jedná se o Konzultativní shromáždění parlamentářů při Mezinárodním trestním soudu (*Consultative Assembly of Parliamentarians for the International Criminal Court and the Rule of Law*, CAP-ICC). Výhoda takové formy spolupráce parlamentů v této oblasti spočívá v možnosti vytváření mezinárodního tlaku parlamentní reprezentace v přijetí Římského statusu, na jehož základě země uznává Mezinárodní trestní soud jako legitimní nástroj zajištění soudního přezkumu zločinů proti lidskosti, válečných zločinů a zločinů proti míru.

K tomu viz blíže *Consultative Assembly of Parliamentarians for the International Criminal Court and the Rule of Law*. Dostupný z WWW: <http://www.pgaction.org/activity/2012/cap-icc-vii.html>.

³⁷ Jedná se o iniciativu *Parliamentarians for Global Action* (PGA, Parlamentáři pro globální akci). Dostupný z WWW: <http://www.pgaction.org/about/pga/overview.html>.

nezakotvená v mezinárodním ani mezivládním právu, dala charakterizovat jako organizace **samostatné působnosti s tvorbou vlastní agendy**.

Parlamentní shromáždění OBSE v současnosti plní funkci poradního orgánu, který kromě vícestranné konzultace plní také funkci **stabilizace politického procesu**³⁸. Stabilita vyplývá jednak ze členství a tedy možnosti vytvářet tlak společenství na konkrétního člena s cílem ovlivnit jeho chování. Zároveň Parlamentní shromáždění OBSE i jako vedlejší důsledek své existence stabilizovalo strukturu této organizace a přispělo k její institucionalizaci v systému bezpečnosti Evropy (viz dále samostatnou část o OBSE).

Přehled mezinárodních organizací

V následující tabulce jsou uvedeny mezinárodní organizace, kam Poslanecká sněmovna a Senát Parlamentu ČR vysílají své delegace. Z tabulky je patrné, že kontrolní funkce parlamentních shromáždění je zastoupena v menší míře. Z logiky evropské politiky totiž plyne, že parlamenty netvoří „stálé delegace“ při institucích EU, protože již existuje institucionální architektura vtažení národních parlamentů do evropského politického procesu (EP, role národních parlamentů podle Lisabonské smlouvy a jejich úloha ochrany principu subsidiarity).

Název delegace	Charakter organizace
Stálá delegace do Meziparlamentní unie	Vícestranná konzultace, samostatná působnost
Stálá delegace do Parlamentního shromáždění NATO	Kontrola vlády, vícestranná konzultace
Stálá delegace do Parlamentního shromáždění OBSE	Vícestranná konzultace, samostatná působnost, zvláštní postavení
Stálá delegace do Parlamentního shromáždění Rady Evropy	Vícestranná konzultace
Stálá delegace do Středoevropské iniciativy	Vícestranná konzultace, (kontrola vlády)
Stálá delegace do Parlamentního shromáždění Unie pro Středomoří ³⁹	Vícestranná konzultace

Jednotlivé organizace jsou v následující části přiblíženy.

Meziparlamentní unie (Inter-Parliamentary Union, IPU): Meziparlamentní unie sdružuje parlamenty celosvětově, bez geografického zakotvení. Unie vznikla v roce 1889. Sídlí v Ženevě. Účelem Unie je pěstování kontaktů mezi jednotlivými parlamenty a budování spolupráce v oblasti zastupitelské demokracie. Unie zdůrazňuje úzkou spolupráci s OSN. Z tohoto důvodu se Unie zaměřuje také na prosazování lidskoprávních otázek v mezinárodním prostředí. Mimo to Unie spolupracuje s regionálními mezivládními a meziparlamentními organizacemi. Podle současné strategie (přijaté na roky 2012–2017) se Unie snaží o postupné posilování demokracie prostřednictvím silnějšího postavení parlamentů

³⁸ Podobnou stabilizační funkci plní také EU ve vztahu k zemím východního rozšíření.

³⁹ Jedná se o delegaci Parlamentu ČR, která je pod hlavičkou Senátu PČR.

v politických systémech (prostřednictvím asistence při institucionalizaci parlamentů v nově se demokratizujících systémech).

Více informací viz www.ipu.org.

Parlamentní shromáždění Severoatlantické aliance (North Atlantic Treaty Organization Parliamentary Assembly, NATO-PA): Parlamentní shromáždění NATO sdružuje národní parlamenty členských států, a naplňuje tak funkci parlamentního dohledu na mezivládní spolupráci. Delegace národních parlamentů se jednou ročně schází se stálými zástupci v Severoatlantické radě (politická složka NATO). Spolupráce Aliance s parlamentním shromážděním předpokládá, že politika Aliance se musí opírat o širší podporu v členských zemích. Zajištění této podpory, alespoň v rovině deklaratorní, zajišťuje podíl parlamentů v procesu tvorby společné politiky.

Více informací viz www.nato-pa.int.

Parlamentní shromáždění Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (Parliamentary Assembly Organization for Security and Cooperation in Europe, OSCE PA): Parlamentní shromáždění původně Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě bylo ustaveno v roce 1991 (americký prezident George Bush vyvíjel tlak na ustavení parlamentního shromáždění, čímž by se původní Konference institucionalizovala do dnešní podoby Organizace⁴⁰). Od začátku plnilo funkci další diskuzní platformy, do které byli zapojeni představitelé národních parlamentů. Postupně se vyvinul model, podle něhož předsedající OBSE zpravoval shromáždění o fungování Organizace, jejích cílech a aktivitách (posuzování aktivity OBSE a zhodnocení výsledků). Na summitu v roce 1999 došlo k přijetí stanoviska, podle něhož Parlamentní shromáždění plnilo odlišnou roli než samotné OBSE. Shromáždění mělo svými aktivitami sledovat rozvoj demokracie a zároveň monitorovat průběh voleb v jednotlivých evropských zemích.

Více informací viz www.oscepa.org.

Parlamentní shromáždění Rady Evropy (Parliamentary Assembly Council of Europe, PACE): Myšlenka parlamentního shromáždění jako partnera ministerských rad postupně sjednocované Evropy se objevila v roce 1949 v souvislosti s ustavením Rady Evropy. Parlamentní shromáždění se skládá ze zástupců členských států, jejich počet odpovídá velikosti státu. Zástupci z jednotlivých států se sdružují do skupin podle jejich ideové příbuznosti. Parlamentní shromáždění realizuje Panevropskou parlamentní spolupráci, jejímž cílem je výměna informací a zkušeností mezi jednotlivými parlamenty, stejně jako zajišťuje koordinaci na více- i dvoustranné bázi o připravovaných zákonných úpravách a jejich harmonizaci.

Více informací viz assembly.coe.int.

---

⁴⁰ Spencer Oliver, R. The Parliamentary Assembly and Its Political Influence In the OSCE. Dostupný z WWW: http://www.oscepa.org/publications/all-documents/doc_download/955-2005-the-parliamentary-assembly-and-its-political-influence-in-the-osce.

Parlamentní shromáždění Středoevropské iniciativy (Parliamentary Dimension Central European Initiative, CEI): Středoevropská iniciativa představuje praktickou mezivládní platformu, která měla členským státům sloužit především ke sladování postupů při přípravě vstupu zemí do Evropské unie. K tomuto cíli přijala Středoevropská iniciativa určité nástroje, včetně rozvojových programů ve spolupráci s Evropskou bankou pro rekonstrukci a rozvoj (EBRD). Kromě mezivládní dimenze vznikly také dimenze hospodářská a parlamentní. Kromě vlastního parlamentního shromáždění se parlamentní dimenze skládá dále ze stálých parlamentních sektorových komisí (vnitropolitické otázky, ekonomické a kulturní otázky).

Více informací na <http://www.cei.int/content/parliamentary-dimension>.

Středomořská unie (Parliamentary Assembly, Union for Mediterranean, PA-UfM): Středomořská unie představuje regionální integrační uskupení, jehož cílem je intenzivnější spolupráce ve středomořské oblasti. Unie si vytkla cíle nejen ekonomického, ale i environmentálního a vzdělávacího charakteru (včetně otázky ochrany lidských a občanských práv). Parlamentní shromáždění plní funkci konzultativního orgánu, který vydává doporučení k jednotlivým unijním cílům a zajišťuje přesun informací i na úroveň členských států. Parlamentní shromáždění vytváří odborně zaměřené výbory.

Více informací na http://www.europarl.europa.eu/intcoop/empa/content_en.html.

Použitá literatura a zdroje

Webové stránky Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (www.psp.cz)

Webové stránky jednotlivých organizací, parlamentních shromáždění

CUTLER, Robert (2006). The OSCE's Parliamentary Diplomacy in Central Asia and the South Caucasus In Comparative Perspective. *Studia Diplomatica*, 59, 2. S. 79–93.

FIOTT, Daniel (2011). On the Value of Parliamentary Diplomacy. *Madariaga Paper*, 4, 7. S. 1–7. Dostupný z WWW: <http://www.madariaga.org/publications/madariaga-papers/459-on-the-value-of-parliamentary-diplomacy>.

GÖTZ, Norbert (2005). On the Origins of 'Parliamentary Diplomacy': Scandinavian 'Bloc Politics' and Delegation Policy in the League of Nations. *Cooperation and Conflict*, 40, 263. S. 263–279.

JÄGER, Thomas, OPPERMANN, Kai, HÖSE, Alexander, VIEHRIG, Heinrich (2009). The Salience of Foreign Issues in the German Bundestag. *Parliamentary Affairs*, 62, 3. S. 418–437.

JÖNSSON, Christer (2002). Diplomacy, Bargaining and Negotiation. In: W. Carlsnaes, T. Risse, B. A. Simmons (eds). *Handbook of International Relations*. London: Sage. S. 212–234.

KINSELLA, Noël, MILIKEN, Peter (2007). Parliamentary Diplomacy: the Canadian Approach. Senate of Canada. Dostupný z WWW: <http://sen.parl.gc.ca/nkinsella/PDF/Speeches/ParlDiplomacy-e.pdf>.

SPENCER OLIVER, R. The Parliamentary Assembly and Its Political Influence In the OSCE. History of the OSCE. Dostupný z WWW: http://www.oscepa.org/publications/all-documents/doc_download/955-2005-the-parliamentary-assembly-and-its-political-influence-in-the-osce.

STAVRIDIS, Stelios (2006). Parliamentary Diplomacy: Any Lessons for Regional Parliaments? [online] S. 1–33. Dostupný z WWW: http://www.unizar.es/union_europea/files/document/conferencia%2010.2006/SteliosStavridis_english_final.pdf.

WEISGLAS, Frans, BOER, Gonnig (2007). Parliamentary Diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 2. S. 94